

1929
12071
Проф. М. ПЕТРОВСЬКИЙ

ДОКТОР ІСТОРИЧНИХ НАУК

ВОЗЗ'ЄДНАННЯ
КРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
ЄДИНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ
АДЯНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

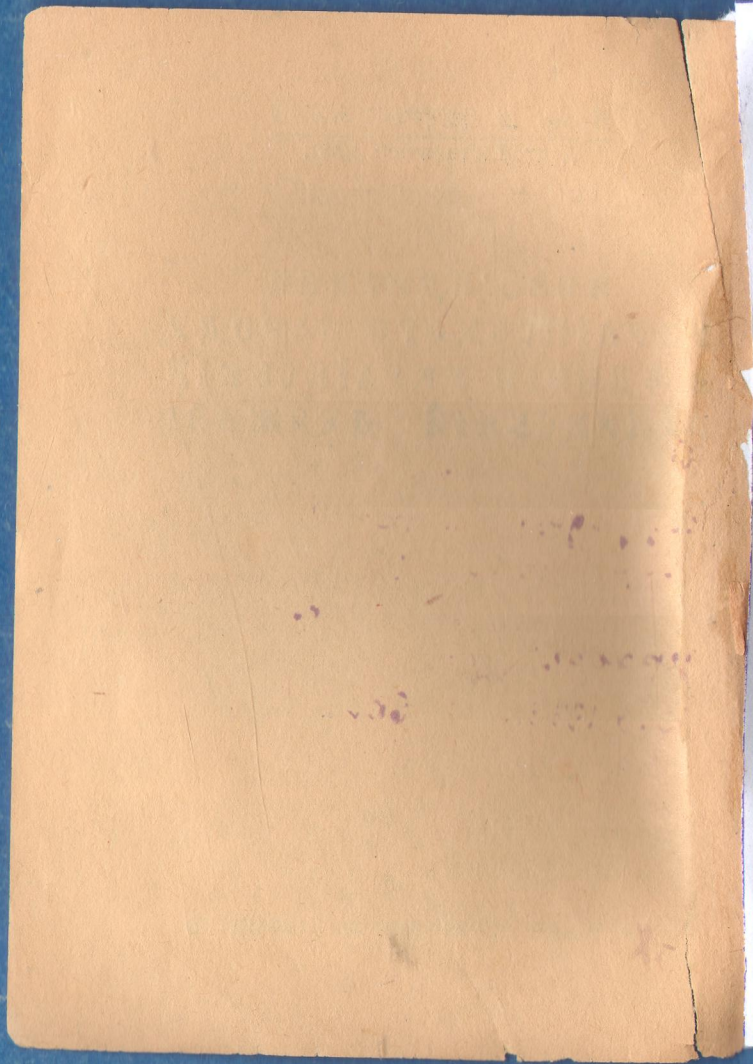
УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО

-08

B16028

ОБЯЗАТЕЛЬНЫЙ
ЭКЗЕМПЛЯР

Ціна 60 коп.

9(47.4)
117.5
П29

Проф. М. ПЕТРОВСЬКИЙ

ДОКТОР ІСТОРИЧНИХ НАУК

ВОЗЗ'ЄДНАННЯ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
В ЄДИНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ
РАДЯНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

✓
УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
КИЇВ 1944 ХАРКІВ

B16023

Центральна наукова
БІБЛІОТЕКА НАУКИ І ХІМІЇ

Інв. № _____

I

Історія українського народу — це історія вікової боротьби народних мас проти соціального і національного гноблення за возз'єднання в єдиній українській державі, за об'єднання з братнім, єдинокровним російським народом.

Здавна спліталися історичні шляхи і доля братніх народів: українського і російського — „народів таких близьких і щодо мови, і щодо місця проживання, і щодо характеру, і щодо історії“ (Ленін). Тим то український і російський народи так і прагнули на протязі історії до об'єднання, допомагали один одному в боротьбі проти іноземних загарбників.

В IX столітті нашої ери на території нашої країни утворилася велика держава східних слов'ян — Київська держава.

Історія Київської держави — Київської Русі — була спільною, початковою історією трьох братніх, єдинокровних народів: російського, українського, білоруського. В другій

половині XII століття Київська Русь розпалася на ряд окремих феодальних князівств; найбільшими з них стали Київське, Галицько-Волинське, Володимиро-Суздальське, Чернігівське, Смоленське. Проте й після розпаду Київської Русі між населенням цих князівств зберігався в XII—XIII століттях тісний зв'язок.

Основну масу населення Київської Русі і князівств XII—XIII століть становили східні слов'яни (поляни, древляни, сіверяни, ільменські слов'яни, кривичі, радимичі, уличі, тиверці, полочани, вятичі та інші). Вони займали гігантську територію — від Балтійського до Чорного моря, включаючи й землі винішньої Галичини, Північної Буковини, Бесарабії.

Стародавній наш літопис (почав створюватися в XI столітті) весь час розглядає історію Київської Русі, як історію однієї держави кількох східнослов'янських племен, держави, яку літописці називали „Руська земля“.

Відомий прочанин Данило (початок XII століття) в Іерусалімі ставить лампаду „от всея Руськыя земля“. Автор славнозвісного „Слова о полку Ігоревім“ (створеного близько 1187 року) називає князями руськими і київського князя Святослава, і володимиро-суздальського князя Всеволода, і волинського Романа Мстиславовича, і луцького (або пересопницького) Мстислава, і галицького Ярослава

Осмомисла, і перемишльського Рюрика, і смоленського Давида.

В „Слові про загибель землі Руської“ (написаного близько середини XIII століття) кордони цієї „землі Руської“ позначені на північ—до Льодовитого океану і на захід—до земель угорців, поляків, чехів, литовців, німців.

Кордони нашої країни на південному заході включали в себе Подністров'я і гирло Дунаю (теперішню Бесарабію та Північну Буковину), про що є авторитетний доказ у такому джерелі, як список „Градом всем Руским, дальним и ближним“ (в останній редакції упорядкований близько середини XV століття). В цьому списку серед міст руських на Дунаї і Подністров'ї зазначені і такі міста, як Білгород (Аккерман), Хотин, Городок на Черемоші та інші. Недарма в „Слові о полку Ігоревім“ ми читаємо, що галицький князь Ярослав Осмомисл „затворив Дунаю ворота, меча бремены чрез облаки, суды рядя до Дуная“. Автор „Слова“ говорить, що „девицы поют на Дунаи, вьются голоси их чрез море до Киева“, тобто, що між Києвом і Дунаєм існує тісний, постійний зв'язок.

У населення Київської держави була єдина мова, а також єдина релігія—спочатку поганська, а потім християнська.

Єдність народу Київської Русі і князівств XII — XIII століть виявлялася і в правових відносинах. На всій території Київської Русі і пізніших князівств мало чинність законодавство „Руської Правди“ (почало створюватися в першій половині XI століття).

Єдиною була і культура Київської Русі та пізніших князівств, що особливо відбилося на літописах. Основна редакція „Повести временных лет“, гордості нашого літописання, була упорядкована в Києві на початку XII століття. Але літописець, як доведено дослідженнями О. Шахматова і М. Присьолкова, використав Новгородський літописний звід і Чернігівський літопис. Ця сама „Повість“ була покладена в основу галицько-волинського літописання. Одним з джерел Галицько-Волинського літопису (XIII століття) був літопис Ростово-Суздальський.

Сучасники-іноземці (Ліутпранд, Костянтин Багрянородний, Тітмар, Георгій Кедрін, Ібн-ал-Асір та інші) говорили про землі Київської Русі і пізніших князівств, як про єдине ціле.

Єдність народу земель Київської держави і князівств XII—XIII століть яскраво виявлялася і в спільній боротьбі проти іноземних загарбників.

В 1018 році новгородці допомогли киянам

вигнати польських загарбників, що вдерлися в Київ. У битві під Києвом в 1036 році, де була розбита могутність печенігів, у військах Ярослава Мудрого також були новгородці.

У першій половині XIII століття землям Галицько-Волинського князівства довелося захищатися від агресії з боку рицарів німецького Тевтонського ордену, Польщі й Угорщини, при чому і в цій боротьбі ми скрізь і завжди бачимо взаємну допомогу народів нашої країни. Зокрема, велику допомогу галичанам подали північноруські дружини, що прибули на чолі з князем Мстиславом Удалим з Новгороду.

II

З XIV століття землі України (ми приєднуємо до думки тих дослідників, які вважають, що в XIV столітті українська народність уже в основному склалася) стали об'єктом агресії з боку іноземних загарбників.

Тяжка татарсько-монгольська неволя стояла на перешкоді розвитку нашої країни. Литовська держава, що утворилася на сході Європи, почала підкоряти собі землі білоруські, а потім і українські. До середини XIV століття більша частина українських земель перебувала під владою Литви. Польські пани після Кревської унії 1385 року (ця

унія об'єднувала під владою польського короля Польщу і Литву) рушили на Галичину і в 1387 році захопили її. Українському населенню довелося зазнати не лише тяжкого соціального гніту, але й гніту національно-релігійного. В загарбаних українських містах польський уряд насаджував заможне польське і німецьке міщанство, передавав йому до рук міське самоврядування; в той же час українські міщани зазнавали всяких обмежень у промислах, торгівлі, ремеслах; українців майже не допускали до участі в міському самоврядуванні.

Литовський уряд на кінець XV століття ліквідував удільні князівства українських земель, знищив рештки української державності. Прагнучи до денаціоналізації і окатоличення українського народу та білорусів (чиї землі також були загарбані Литвою), намагаючись розірвати їх зв'язки з братнім російським народом, польський і литовський уряди запровадили в 1596 році церковну унію, що підпорядковувала українську і білоруську церкву римському папі.

В XIV столітті Молдавія захопила Північну Буковину, а протягом XIV—XV століть — і землі Бесарабії, при чому згодом частина цих земель підпала під владу Туреччини; більша ж частина залишилась під владою

молдавських господарів, що перебували у васальній залежності від Туреччини.

На той час кількість українського населення Бесарабії і Північної Буковини зростає. Татари і молдавський господар Стефан в 1498 році напали на Поділля і Галичину. Стефан захопив у цих краях в полон коло 100 тисяч українців і поселив їх на землях своєї держави, „так що до сьгоднішнього дня,—говорить молдавський хроніст XVII століття Уреке,—руська мова поширилася в Молдавії“.

Український народ не скорявся чужоземним загарбникам, що намагалися денаціоналізувати його, а боровся стійко і вперто, найрізноманітнішими шляхами і способами.

Наприкінці XV століття на Україні в степах виникло козацтво, яке поширилось пізніше і на інші місцевості Подніпров'я. В другій половині XVI століття козаки створили за порогами Дніпра і свій центр—Запорізьку Січ, яка стала центром організації майже всіх повстань проти чужоземних загарбників. В устрої Запорізької Січі ми бачимо зародкові форми нової української державності. Маркс, говорячи про виникнення козацтва, зазначає, що на дніпровських островах „утворилась християнська козацька республіка“.

Козацький рух поширився по всій Україні. Недарма в першому списку козаків (1581 рік), що дійшов до нас, ми бачимо жителів різних місцевостей України — міст Києва, Черкас, Любеча, Дубна, Рівного, Галича, Вінниці, Остра, жителів спід Львова і т. д.

В середині XV століття для боротьби проти загарбників та їх пособників стали виникати організації українських міщан — братства. Перше братство виникло у Львові. А потім братства, поширюючись на інші землі України, охопили не тільки міщан, а й ширші кола населення. І в цьому рухові виявилась єдність українського народу.

З фактом цієї єдності, з тим, що Галичина є земля українська, а не польська, змушений був рахуватися і уряд Польщі. В 1435 році він був змушений дати воеводству, організованому в Галичині, назву „воеводство Руське“.

Що Галичина — не Польща, а „Русь“, визнавали і вчені кола тодішньої Європи. Так, на карті кардинала Ніколая Кузана (складена коло 1460 року, вигравлювана в 1491 році) західноукраїнські землі з містами Самбор, Львів, Белз, Галич та іншими показані на території, яка зветься Руссю („Russia“). Так само на карті Польщі і Угорщини С. Мюнстера (видана в Базелі в 1540 році) територія Галичини названа Руссю („Russia“). Руссю

(„Russia“) називаються ці самі землі з містами Перемишлем, Львовом, Галичем та іншими і на картах італійського космографа Я. Гастальдо (1562, 1568 роки).

Не зважаючи на те, що український народ і російський народ були роз'єднані державними кордонами, все ж зв'язки між ними не поривалися, а росли, набираючи найрізноманітніших форм.

Українці допомагали росіянам у боротьбі проти чужоземних загарбників, допомагали захищати кордони російської держави. На початку XVI століття частина земель України (Сіверщина з містами Чернігів, Новгород-Сіверський та іншими) визволилася спід влади Литви і ввійшла до складу Московської держави, що було для цих земель фактом прогресивним.

Польський уряд не задовольнився загарбанням Галичини, а загарбав у першій третині XV століття і Поділля. Але й цього польській шляхті було мало: вона прагнула підкорити собі ще й інші землі України. В 1569 році в Любліні був скликаний сейм, на якому було поставлено питання про те, щоб Брацлавщина, Волинь, Київщина з Лівобережною Україною спід влади Литви перейшли безпосередньо під владу Польщі. На цьому сеймі були присутні лише представники укра-

їнських панів-феодалів. Польський уряд намагався юридично обґрунтувати загарбання посиленням на те, що, нібито, землі ці колись належали Польщі, чого, звичайно, ніколи не було. Доходячи до абсурду в обґрунтуванні своїх „історичних прав“, польські пани аргументували свої претензії на Київщину тим, що в 1018 і 1069 роках Київ польськими королями „був взятий і пограбований“. Про те, що обидва рази повсталий народ швидко вигнав загарбників, польські пани, звичайно, слушно замовчували.

Силою, погрозами та іншими нечистими способами польський уряд добився того, що згадані вище українські землі були ухвалою Люблінського сейму підпорядковані Польщі. Ця так звана Люблінська унія надовго затримала возз'єднання українського народу і об'єднання його з народом російським. На унію погодилась лише частина українських панів-феодалів. А господар землі української—сам народ—згоди на цю унію не давав і відповів на неї боротьбою, яка тривала протягом ряду століть.

III

Після Люблінської унії в історії України починається період напруженої національно-визвольної боротьби проти польсько-шля-

хетських загарбників, які несли українцям тяжкий соціальний і національно-релігійний гніт.

Гнобителі намагалися ополячити, окатоличити український народ. Вони піддавали його найжорстокішому соціальному гнобленню. В ряді земель України панщина дійшла до 5 і навіть 6 днів на тиждень, не враховуючи інших видів натуральних і грошових повинностей. Українське міщанство було обмежене в промислах, торгівлі, участі в міському самоврядуванні. Для обмеження росту козацтва був запроваджений так званий реєстр (список), куди внесли лише невелике число козаків; решту ж козаків примушували повернутися під владу панів. Польський уряд у боротьбі проти українського народу намагався використати класові суперечності між заможним козацтвом, з одного боку, і козацькою біднотою, — з другого.

Український народ відповів на польсько-шляхетський гніт рішучим, запеклим опором. Народні маси прагнули не лише скинути ярмо іноземних загарбників, але й возз'єднатися в єдиній українській державі, об'єднатися з народом російським, приєднати Україну до Росії. Ці моменти, тісно переплітаючись між собою, і дають нам повну картину національно-визвольної боротьби українського народу.

Визвольний рух після Люблінської унії і до початку другої половини XVII століття можна поділити на два періоди: перший — до кінця 30-х років XVII століття і другий — період великої національно-визвольної війни 1648—1654 років, що закінчилася приєднанням України до Росії.

Створені українцями братства, число яких дедалі збільшувалось, відкривали школи, друкарні, боролися проти польсько-католицької агресії і пропаганди, зміцнювали українську народність, культуру. Спочатку центром ідеологічної боротьби були західноукраїнські землі, особливо міста Львів і Острог. В другому десятилітті XVII століття таким центром став Київ, куди переселився і ряд активних діячів із Західної України, зокрема, з Галичини (Ялисей Плетенецький, Іов Борецький, Захарія Копистенський та інші). Братства українські діяли в контакті з братствами білоруськими, допомагаючи одно одному.

Другою формою боротьби українського народу були повстання проти польсько-шляхетських загарбників; з них найбільшими були повстання 1591—1593 років на чолі з К. Косинським, 1594—1596 років на чолі з Г. Лободою, М. Шаулою, С. Наливайком, повстання 1630 року на чолі з Тарасом Федо-

рбвичем, 1635 року на чолі з І. Сулимою, 1637—1638 років на чолі з Павлюком, Я. Острянником, Д. Гунею.

Боротьба українського народу проти польсько-шляхетських загарбників здебільшого мала релігійне забарвлення, як боротьба за свою, православну віру, проти католицизму, унії, проти чужої віри. Це релігійне забарвлення національно-визвольної боротьби цілком зрозуміле, тому що „виступ політичного протесту під релігійною оболонкою є явище, властиве всім народам на певній стадії їх розвитку“ (Ленін, Твори, т. II, стор. 520). Польському урядові вдалося шляхом збройної сили (Польща того часу з військового погляду була однією з найсильніших держав Європи) придушити ці повстання, залити українські землі потоками крові. Проте зламати український народ, ополячити українців не вдалось: вони як і раніше в усіх своїх землях вважали себе народом українським. Характерно, що гетьман П. Сагайдачний незадовго до своєї смерті (квітень 1622 року) заповідав великі грошові суми на діяльність братств двох найбільших центрів України: Києва і Львова.

І сучасники-іноземці вважали Україною, а не Польщею, західноукраїнські землі і взагалі всю Україну.

В 1573 році польським королем був обраний французький принц Генріх Валуа. Для нього Блез де Віжінер склав докладну записку про Польщу; в цій записці Київщина, Поділля, Галичина, Волинь зветься землями руськими, тобто українськими. Так, про Галичину (Червону Русь) Віжінер пише: „Південна Русь, що становить частину всієї Русі, про яку буде сказано детально в окремому розділі, простягається вздовж Сарматських гір, що їх місцеві жителі звать Татрами і що захищають її з півдня, до самої ріки Дністра біля кордонів Валахії“. Головними містами Галичини в цій записці названі Перемишль, Львів.

На карті, складеній в 1634 році за розпорядженням польського короля Владислава IV військовим інженером І. Плейтнером, західноукраїнські землі з містами Львів, Галич, Коломия та іншими зветься „Русь“ („Russia“).

Зв'язки українського народу з народом російським росли і міцніли. Багато українців, рятуючись від переслідування загарбників, переселялося на землі Московської держави, часто-густо вступало там на військову службу, допомагало захищати російські кордони від турків і татарів. За свідченням англійця Д. Флетчера (1588 рік), що був у Росії, з 4.300 чоловік найманої піхоти Московської

держави 4 тисячі становили українці; приблизно ту саму цифру називає і француз Ж. Маржерет, що перебував на службі в Росії на початку XVII століття. Запорізький гетьман К. Косинський діяв у контакті з російськими військами проти нападів турків і татар.

Після придушення повстань багато українців переселяється на землі Російської держави, заселяє Слобідську Україну.

Основоположник книгодрукарства в Росії Іван Федоров надрукував у Львові в 1574 р. першу на Україні друковану книгу.

Особливо тісні зв'язки були між донськими і українськими козаками, що уклали в 30-х роках XVII століття оборонний союз. Багато запорожців довго, іноді ряд років, жили на Дону; у свою чергу донці жили теж тривалий час у Запорізькій Січі. Донські і запорізькі козаки спільно ходили в походи на турків і татар, зокрема в 1616, 1621, 1623, 1625 роках. В рядах українських повстанців були і донські козаки.

Ставиться на порядок дня і питання про приєднання України до Росії. Уже гетьман К. Косинський 1593 року під час повстання вів про це переговори з російським урядом. В 1625 році ця проблема знову була предметом переговорів єпископа І. Борисковича

12071 ес
КАБ. ИСТ. Укр.

(посланця київського митрополита І. Борещького) з російським урядом у Москві. Під час повстань 1630, 1637 років питання про приєднання України до Росії як і раніш стояло на порядку дня.

Боротьба російського народу в 1612 році проти польсько-шляхетських загарбників, що намагалися захопити Росію, закінчилась, як відомо, розгромом і вигнанням поляків. Розгром польських інтервентів у 1612 році ослабив Польщу і цим сприяв посиленню національно-визвольної боротьби українського народу та його об'єднанню з російським народом.

Раніш ніж перейти до національно-визвольної війни 1648—1654 років, скажемо кілька слів про так звані історичні права Польщі на українські землі.

Ряд польських істориків-націоналістів, зокрема М. Грабовський, К. Шайноха, Т. Любомирський, О. Яблоновський та інші, твердили, що після спустошення України татарами (в XIII столітті) туди з'явилися з Польщі колоністи і, змішавшись з рештками місцевого населення, заклали основу новому племені, ближчому до поляків, ніж до росіян. В XV столітті поляки, нібито, закінчили заселення Галичини, Поділля і частини Волині, а пізніше і земель, загарбаних за Люблінською

унією 1569 року. Це, нібито, і є підстава прав Польщі на українські землі.

Критику цієї неісторичної теорії, що не має під собою фактів, найповніше дав професор М. Владимирський-Буданов. Використовуючи праці своїх попередників і численні архівні першоджерела, він прийшов до ясних, переконливих висновків, які розбили лже-теорію польських істориків-націоналістів. Владимирський-Буданов з фактами в руках показав, що український народ сам, без допомоги Польщі, заселив свої спустошені татарами землі. Коли ж польська шляхта кинулась на загарбання чужих, українських земель, народ відповів на це, з одного боку, дальшим рухом в незаселені степи та переселенням на землі Московської держави, з другого боку, кривавими повстаннями, які привели до подій 1648—1654 років.

В 1648 році спалахнула національно-визвольна війна українського народу проти польсько-шляхетських загарбників. Відбиваючи історичні прагнення українського народу, його вождь гетьман Богдан Хмельницький уже з перших днів війни поставив питання про скинення польського ярма, воз'єднання українських земель в єдиній українській державі та про приєднання України до Росії.

Повстання, що спалахнуло на Подніпров'ї, перекинулося на Волинь, Галичину, докотилося до Карпатських гір. Почалися повстання в Білорусії; відбулися повстання проти шляхти в самій Польщі, при чому Хмельницький допомагав білоруським і польським повстанцям. Справа в тім, що Богдан Хмельницький не був ворогом польського народу. Він був ворогом, до того ж ворогом непримиренним, лише тієї польської шляхти, яка своєю нерозсудливою політикою вела Польщу до загибелі. Щождо польського народу, то Богдан Хмельницький допомагав йому в боротьбі проти шляхти, яка його пригноблювала. Так, в 1648 році, восени, гетьман допомагав польським селянам-повстанцям. Змова міської бідноти у Варшаві проти знаті була організована тоді ж за вказівками Хмельницького. В 1651 році Костка-Наперський, вождь польських селян-повстанців біля Кракова, діяв у контакті з Хмельницьким.

Єдність українського народу в цій війні виявилась і в тому, що з земель Бесарабії та Північної Буковини повстанці йшли на допомогу своїм братам у Подніпров'я і Галичину. Ряду тяжких поразок під Жовтими Водами, Корсунем, Пилявцями, Зборовом, Вінницею, Батогом, Монастирищем зазнали польські війська від українців.

Богдан Хмельницький волею українського народу уже 8 червня 1648 року почав переговори з російським урядом про приєднання України до Росії і не припиняв їх протягом всієї війни. Посланці російського уряду на Україну, як от Г. Унковський (1649 рік), А. Суханов (1650 рік), Г. Богданов (1651 рік), А. Матвеев, І. Фомін (1653 рік), ретельно збираючи відомості про настрої українців, переконалися, що цього приєднання бажає весь народ.

Уже на початку 1649 року Хмельницький заявив Унковському, що він вимагає, щоб Польща відмовилась від українських земель і повернула всі землі, які були в межах Київської Русі і князівств XII—XIII століть. Під час переговорів у лютому того ж року з польськими представниками Богдан Хмельницький зазначив, що ставить своїм завданням визволення спід влади Польщі всіх українських земель і возз'єднання їх в одну державу. Гетьман говорив про свою українську державу, до якої входять також землі західноукраїнські з містами Львовом, Холмом і Галичем.

8 січня (за старим стилем) 1654 року на Раді в місті Переяславі (тепер Переяслав-Хмельницький) і було проголошено приєднання України до Росії — подія, яка відіграла ви-

нятково важливу роль в дальшій історії українського і російського народів. Ми повинні пам'ятати, що російський царат провадив на Україні колоніальну політику, але це було менше лихо для України, аніж загроза поглинення панською Польщею й султанською Туреччиною. До того ж в дальшому російський і український народи спільно боролися і проти царату. Війна 1648—1654 років привела до возз'єднання лише основної маси українських земель (Подніпров'я). Але тісні узи, що спаяли віднині російський і український народи, були запорукою того, що далше співробітництво цих народів допоможе возз'єднанню в єдиній українській державі всіх українських земель.

Характерно, що авторитетний знавець Східної Європи, який жив у ту епоху, французький інженер Г. Боплан (він прожив на Україні близько 20 років) визначав Україну, як країну від Угорщини і до Росії. На карті Боплана Галичина як „Русь Червона“ („*Russia Rubra*“) входила до складу України.

IV

Після приєднання України до Росії в 1654 році Польща, а пізніше й Туреччина з підвасальним їй Кримом не раз нападали на

Україну. Українці з допомогою російського народу відбивали спроби агресорів і одночасно прагнули визволити від них і ті свої землі, які ще залишалися під чужоземним ярмом.

Уже наприкінці 1654 року ніжинський протопоп М. Филімонович, що відображав сподівання українського і білоруського народів, говорив у своїй промові цареві Олексію, що тепер іде справа про визволення „Львівської землі, Подільської, Покутської, Підгірської, Поліської, Білоруської та про їх широкі князівства, славні міста“. Восени 1655 року Богдан Хмельницький заявив С. Любовицькому і С. Грондському, посланим польським королем з пропозицією припинити війну і підкорити Україну Польщі, що про будьяке підкорення ні тепер, ні в майбутньому не може бути й мови. А мир може бути укладений лише в тому разі, якщо Польща відмовиться від будьяких претензій на західноукраїнські землі з містами Володимир, Львів, Ярослав, Перемишль.

Аж до останніх днів свого життя великий син України Богдан Хмельницький боровся за возз'єднання українських земель в єдиній державі, домагався включення до її складу і „всієї Червоної Русі по Віслу“, тобто Галичини, Холмщини й всіх інших українських

земель, які були під гнітом панської Польщі.

Після смерті Хмельницького (1657 рік) протягом ряду років окремі групи козацької старшини намагалися підкорити Україну Польщі, Туреччині, Криму. Проте спроби цих груп старшини (групи І. Виговського, П. Дорошенка, П. Суховія, М. Ханенка) зазнавали кінець-кінцем невдачі в наслідок відсічі народних мас. Якщо агресорам (Польщі, Туреччині) і щастило загарбати ту чи іншу частину земель України, то український народ стійко боровся проти чужоземного ярма, прагнув до возз'єднання всіх своїх земель в єдиній українській державі, що входила до складу Росії.

В 1660 році Польщі пощастило захопити Правобережжя. Проте вже в 1663 році там у Павлочі спалахнуло повстання, яке ставило за мету возз'єднання Правобережжя з Лівобережжям у складі Росії. В березні наступного року знову на Правобережжі спалахнуло повстання, при чому, як інформував короля польського П. Тетеря, прихильник Польщі, „вся майже Україна вирішила умирати за ім'я царя Московського“, тобто за приєднання України до Росії.

Обидва народи—український і російський—пліч-о-пліч боролись не лише проти іноземних загарбників (лише з допомогою Росії

українцям удалось відбити агресію Польщі, Туреччини і Криму), а й проти спільних експлуататорів — царизму, поміщиків. У військах Степана Разіна (повстання 1670—1671 років) билось багато українців; повстання перекинулося на Слобідську Україну, де повстанці захопили ряд міст, як от Суми, Чугуїв, Харків та інші.

В 1686 році царський уряд, всупереч волі українського народу, уклав мир з Польщею, залишивши під її владою Правобережжя (без Києва) і Галичину. Український народ протестував проти цього миру, що шматував живе тіло України. Недарма гетьман І. Самойлович в 1685 році, тобто під час переговорів про мир, через свого посланця в Москву В. Кочубея наполягав на необхідності відвойовувати від Польщі українські землі, при чому не лише Правобережжя, але „і всю Червону Русь“ з містами Галичем, Львовом, Ярославом, Перемишлем та іншими.

Мир 1686 року не поклав краю боротьбі українського народу за возз'єднання в одно ціле і за об'єднання з народом російським.

Спустошені згубними війнами землі Середньої Київщини були наприкінці XVII століття знову заселені українськими переселенцями з Галичини, Поділля, Бесарабії, Північної Буковини, Лівобережжя. Винятково важливу

роль в цьому заселенні відіграв народний герой Семен Палій. Він же вів переговори з російським урядом про возз'єднання цих земель з Лівобережжям і включення їх до складу Росії.

Не припинялась і збройна боротьба проти польсько-шляхетських загарбників, що рушили на ці землі; особливо велике повстання спалахнуло в 1702—1703 роках, при чому головний вождь повстанців Самусь з самого початку проголосив за свою мету возз'єднання Правобережжя з Лівобережжям і заявив, що вважає за необхідне приєднання й Правобережжя до Росії. Це повстання, почавшись на Київщині і Брацлавщині, поширилось на Волинь, Поділля, Галичину. З Північної Буковини, Бесарабії, Лівобережжя на допомогу повстанцям ішли українці. Хоч Польщі і пощастило придушити повстання, проте Палій відстояв райони Фастова та Білої Церкви, що, як і ряд сусідніх місцевостей Правобережжя, залишалися фактично в складі Росії.

Під час Північної війни Росії з Швецією в 1708 році гетьман Лівобережної України Мазепа зрадив Росію і Україну і уклав союз із шведським королем Карлом XII, намагаючись з його допомогою підкорити всі українські землі Польщі. Карл XII на чолі армії, тоді найсильнішої в Європі, вирушив на Ук-

раїну. Український народ не пішов за зрадником Мазепою, залишився вірний союзові з російським народом. Партизанська війна спалахнула на Україні, знекровлюючи і підточуючи сили шведів. Героїчний захист Полтави, яка оборонялася російськими військами і місцевими жителями, ще більше підірвав силу шведської армії. 27 червня 1709 року під Полтавою шведи були розбиті російською армією (до складу її входили й українські частини) на чолі з Петром I. Розгром армії Карла XII мав для історії України винятково важливе значення, поклавши край спробам Польщі захопити Лівобережну Україну.

Невдала війна з Туреччиною примусила Петра I в 1711 році пристати на те, щоб Середнє Подніпров'я знову підпало під владу Польщі.

Але на Правобережжі і в Галичині точилася невпинна боротьба проти польського панування, спалахували одно по одному повстання, з яких найбільшим була „Коліївщина“ 1768 року. Ці повстання, зокрема Коліївщина, перекидалися і в Галичину. І щоразу повстанці ставили питання про воз'єднання українських земель та про входження їх до складу Росії. В Польщі того часу і селяни і міщани зазнавали винятково тяжкого гніту з боку шляхти. Тому в рядах українських

повстанців (у XVIII столітті їх звали звичайно гайдамаками) було чимало польської бідноти і наймитів. Про це ми маємо авторитетні свідчення російських прикордонних чиновників, а також і сучасника — поляка Кітовича. Більш того, збереглась і відозва („Проект конфедерації хлопської“) 1767 року, яка закликала польських селян боротися спільно з пригнобленими шляхтою селянами-українцями проти панів.

Наприкінці XVIII століття Польща була доведена своїми пануючими класами до загибелі: землі її були поділені між сусідами. З тих українських земель, які були під ярмом панської Польщі, Правобережжя України ввійшло до складу Росії, а Галичину захопила Австрія (1772 рік). В 1775 році Австрія окупувала і Північну Буковину, раніше підвладну туркам. Відзначимо, що, за даними австрійської урядової статистики, тоді населення Буковини на $\frac{2}{3}$ частини складалося з українців, як це встановив генерал Ерцбергер, правитель Буковини з 1778 року.

Протягом кінця XVII і у XVIII столітті українському народові не вдавалося возз'єднатися в єдиній українській державі, а значна частина його землі залишалася під гнітом Польщі і Туреччини. Проте, український

народ і в ті тяжкі часи не втрачав свідомості своєї єдності. Так, літописець С. Величко у своїй праці (почата в 1720 році) говорить про те, що до складу України входять Правобережжя, Волинь, Холмщина і Галичина. Про це саме пише і автор опису чернігівського намісництва А. Шафонський (1786 рік). Як „Русь“ виступає Галичина і на картах Деліля 1703 року та Шенка 1705 року.

V

В першій половині XIX століття тій частині українського народу, яка перебувала під владою Австро-Угорщини, доводилося терпіти тяжкий гніт з боку німецького уряду Австрії. Пануючі німецькі і угорські кола Австро-Угорщини прагнули з допомогою польської шляхти денаціоналізувати, онімечити, полонізувати, мадьяризувати українців. Проте, це не зламало духу українського народу. Національне відродження на Україні розгорталося все більше, росли і міцніли зв'язки російського та українського народів. Український народ, зберігаючи ідею своєї єдності, прагнув до возз'єднання.

Маркс і Енгельс вказали, що галицькі українці тяжать „до інших малоросійських областей, які об'єдналися з Росією“. Маркс і Енгельс відзначили, що „австрійські сло-

в'яни являють собою *membra disjecta* (роз'єднані члени), які прагнуть до возз'єднання або один з одним, або з основними тілами своїх національностей". (Твори, т. X, стор. 390—391).

В. Броневський, офіцер російського флоту, який у 1810 році подорожував з Триєста до Петербурга, пише: „В Галичині мене все тішило; схожість жителів з нашими малоросійськими разюча: їхні свитки і шапки точнісінько такі, які носять у нас на Україні, а говорять вони так ясно, що я, не будучи малоросіянином, все міг зрозуміти без труднощів; і сама природа здавалася мені розкішнішою і багатшою, ніж бачив я її учора“. Броневський зазначає, що в Галичині „мова простого народу і нині цілком схожа з малоросійською“.

Спільна боротьба і проти іноземних загарбників і проти царизму ще більше об'єднувала українців з російським народом. Під час навали Наполеона в 1812 році на одній тільки Лівобережній Україні було сформовано 15 козацьких полків для боротьби проти полчищ Наполеона; крім того багато українців билосся в лавах загальноросійських військових з'єднань.

Братерська дружба російського і українського народів, як у фокусі, відбивалася в

тій спільній діяльності і зв'язках, які існували між Тарасом Шевченком і російськими революційними демократами, зокрема М. Чернишевським і М. Добролюбовим. Великий друг українців Чернишевський у своїх творах виступав проти онімечування українців у Галичині, проти штучного роз'єднання українського народу.

Був Шевченко зв'язаний у своїй діяльності і з передовими польськими діячами того часу, наприклад, з Залеським.

У другій половині XIX століття боротьба українського народу проти соціального і національного гноблення набирає ще ширшого розмаху. У тих місцевостях України, які входили до складу Росії, робітничий клас був тісно зв'язаний з російським пролетаріатом, чия боротьба завжди знаходила свій відгук і на Україні. Коли в 1895 році В. І. Ленін у Петербурзі створив „Союз боротьби за визволення робітничого класу“, під впливом його діяльності такі самі союзи боротьби виникли і на Україні — в Києві, Миколаєві, Катеринославі (тепер Дніпропетровськ). Київський і Катеринославський „Союзи“ брали участь в I з'їзді Російської соціал-демократичної робітничої партії. На II з'їзді партії в 1903 році були присутні делегати від українських комітетів: Харківсько-

го, Київського, Одеського, Миколаївського, Катеринославського.

Широкий відгук і розвиток на Україні мали події буржуазно-демократичної революції 1905—1907 років. Так було і в січневі дні 1905 року, і в жовтневі дні, і під час грудневого збройного повстання у Москві, коли збройні виступи відбулися і в ряді міст України — Харкові, Луганську (тепер Ворошиловград), Горлівці.

У винятково тяжких умовах перебували галицькі українці під владою Австро-Угорщини. У Східній Галичині (де переважну більшість населення становили українці) переважали великі латифундії польських поміщиків; заробітна плата сільськогосподарських робітників була дуже низька. Висока смертність і низький рівень споживання виділяли Галичину з усіх країн Європи.

Українська культура була придушена. У Львівському університеті до 1870 року панували німці, а пізніше — поляки. Одна середня українська школа припадала на 820 тис. населення, а одна середня польська — на 30 тис. населення; на 1000 поляків нижчу школу відвідувало 97 дітей, а на 1000 українців — тільки 57.

І в цих землях український народ стійко боровся за свою свободу, за власну націо-

нальну культуру. З його середовища вийшли на ті часи такі видатні діячі, як Іван Франко, Юрій Федькович, Ольга Кобилянська. В 1870 році у Львові спалахнув страйк робітників. В 1901 році кілька сот студентів українців покинули Львівський університет на знак протесту проти примусової його полонізації і відмовлення розширити права української мови. До цього кроку співчутливо поставились і прогресивні кола польської університетської молоді. Селянське повстання 1902 року охопило близько 100 тис. чоловік. Спроба українських реакціонерів домовитися з польськими поміщиками (так звана угода „Антонович-Бадені“) наприкінці ХІХ століття зазнала невдачі через відсіч народних мас.

Не зважаючи на те, що частина українського народу перебувала за межами Росії, у свідомості народних мас все більше міцніло почуття єдності. Це образно висловив на початку 60-х років ХІХ століття український громадський діяч П. Куліш: „Заспіває наш брат за Дунаєм, або під Полтавою, а у Львові і Бескидах голос звучить. Застогне Галицька Русь під Карпатами, а над Дніпром у людей серце болить“.

Видатні передові західноукраїнські діячі, як от Іван Франко, бачили в російському народі свого єдинокровного брата. Франко

говорив своїм противникам: „Ми всі русофіли, чуєте, повторюю ще раз, що всі ми русофіли. Ми любимо великоруський народ, бажаємо йому всякого добра... І російських письменників, великих в духовному царстві, ми знаємо і любимо...“.

VI

Після лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року перед українським народом відкрилися широкі шляхи для здійснення його заповітних надій: воз'єднатися в єдиній українській державі. Основні маси українського народу пішли за партією Леніна — Сталіна, яка завжди стояла на точці зору самовизначення народів, їх права самим влаштовувати своє життя.

Буржуазний тимчасовий уряд і утворена скоро після революції українська Центральна Рада (орган українських поміщиків і буржуазії), не зважаючи на псевдodemократичну фразеологію, чинили перешкоди визвольній боротьбі українського народу. Тільки партія Леніна — Сталіна, як і раніш, залишалася на дійсно народних позиціях взагалі, в українському питанні — зокрема. Ще перед першою світовою війною В. І. Ленін проголосив своє знамените положення: „При єдиній дії про-

летарів великоруських і українських вільна Україна можлива, без такої єдності про неї не може бути й мови". Тоді ж Ленін проголосив і право українського народу на утворення своєї держави.

Велика Жовтнева соціалістична революція, створення радянського уряду мали винятково важливе значення для боротьби українського народу за возз'єднання. Тепер під керівництвом партії Леніна — Сталіна український народ міг ліквідувати соціальне і національне гноблення і возз'єднатися в своїй єдиній державі. Уже наприкінці грудня (25 за новим стилем) 1917 року в Харкові був організований радянський уряд України, який очолив боротьбу українського народу проти Центральної Ради і взагалі проти контрреволюції. За роки громадянської війни чимало сил довелося докласти українському народові, багато крові довелося пролити, щоб домогтися свого визволення, зберегти свою радянську державність. Без допомоги російського народу, без керівництва випробуваної більшовицької партії український народ не зміг би встояти.

На початку 1918 року Центральна Рада, вигнана повсталим народом, продала батьківщину німецьким загарбникам, покликала їх полчища на Україну, але, палаючи гнівом,

піднявся народ на вітчизняну війну проти іноземних загарбників і на кінець року з допомогою російського народу, під керівництвом більшовиків, вигнав загарбників та їхніх пособників з своєї країни.

Характерно, що українці, які в той час перебували в австрійських військах, не тільки часто-густо відмовлялися боротися проти українського народу, але навіть приєднувалися до українських партизанів, як про це свідчили офіційні кола Австрії.

По закінченні війни 1914 — 1918 років Верховна Рада Союзних Держав (Англії, Сполучених Штатів Америки, Франції та інших) постановила, що до складу Польщі мають входити лише етнографічно польські області. Відповідно до цього Верховна Рада Союзних Держав установила тоді так звану „лінію Керзона“, яка передбачала входження Західної України і Західної Білорусії, населених у переважній більшості українцями і білорусами, до складу Радянського Союзу.

„Рішення Верховної Союзної Ради і конференції в Спа при визначенні лінії радянсько-польського кордону виходили з етнографічного принципу, відповідно до якого на заході від наміченої лінії мали знаходитись лише області, населені переважно поляками, а на сході — області, населені в пе-

реважній більшості українцями і білорусами". („Правда“ від 13 січня 1944 року).

В дальшому на протязі 1919 року зазнали невдачі й інші іноземні загарбники, які намагалися з допомогою зрадника Петлюри захопити Україну. В 1920 році Петлюра уклав договір з білополяками, погодившись на те, щоб значна територія України (в тому числі Галичина, частина Волині) з населенням до 11 мільонів перейшла під владу Польщі, а за це поляки зобов'язувалися допомогти Петлюрі захопити владу. Зірвалась і ця зрадницька авантюра. Червона Армія під керівництвом товариша Сталіна розгромила і вигнала білополяків з території Радянської України. Тільки зрадницька діяльність Іуди Троцького перешкодила тоді визволенню спід влади Польщі західноукраїнських земель.

Після розпаду Австрії боярська Румунія, яка захопила ще раніше, на початку 1918 року, Бессарабію, захопила і землі Північної Буковини.

Для історії України післявоєнного періоду, по закінченні громадянської війни, характерне швидке зростання і всебічний розвиток українського народу, який створив свою державу — Українську Радянську Соціалістичну Республіку, складову, невід'ємну частину СРСР. Під керівництвом партії більшовиків Радянська Україна стала могутньою індустріаль-

ною країною, краєм розвиненого сільського господарства, краєм виняткового зростання національної культури.

В той же час цілком протилежну картину ми бачимо в окупованих Польщею і Румунією землях України. За час цієї окупації промисловість Західної України скоротилася на 40%, споживання цукру — на 93%, солі — на 72%, вугілля — на 50%. Понад 50% селянських господарств не мали коней і тільки 47% мали корів. Занепала українська культура, яка зазнавала переслідувань з боку окупантів. З 3662 українських шкіл на кінець польського владарювання залишилося 135, з 61 української гімназії — 5; у Львівському університеті для українців була запроваджена процентна норма. Кількість неписьменних у Західній Україні досягала 60%.

У Бесарабії 80% усієї землі обробляли допотопними знаряддями, а 63 тис. гектарів і зовсім не обробляли; городництво скоротилося в 5 разів, тютюнництво зменшилося майже на 80%. В Бесарабії і Північній Буковині проводилася примусова румунізація. Населення Північної Буковини і Бесарабії страждало під гнітом нечуваних податків і лихварства. Робочий день у Західній Україні, Північній Буковині, Бесарабії доходив іноді до 16 годин.

Українці окупованих земель ніколи не визнавали влади окупантів, і ніщо не могло придушити волелюбні прагнення народу: ні жорстока польська „нацифікація“ Західної України в 1930 році, ні криваве придушення румунами хотинського і татар-бунарського повстань 1919 і 1924 років. Український народ окупованих земель завжди звертав свої погляди на схід, на Радянську Україну, на Радянський Союз, звідки чекав допомоги.

В свою чергу народи Радянського Союзу ніколи не забували про своїх пригноблених братів. На XVI з'їзді партії в 1930 році товариш Сталін сказав: „Є Україна в складі СРСР. Але є і друга Україна у складі інших держав“. Товариш Молотов у березні 1940 року підкреслив, що Радянський Союз ніколи не визнавав захоплення Бесарабії румунами.

VII

В 1939—1940 роках здійснилася заповітна мрія українського народу, здійснилося довгождане воз'єднання. У війні з гітлерівською Німеччиною Польща зазнала ряду поразок, бо керівники польського уряду (зокрема полковник Бек) в попередні роки тільки допомагали Гітлерові в його мерзенній антирадянській грі, а організувати оборону Польщі

не зуміли. Всередині вересня 1939 року польський уряд утік, залишивши країну напризволяще. Війська Гітлера стали вже проникати в Західну Україну і Західну Білорусію. Радянський уряд не міг при таких умовах лишатися пасивним глядачем. 17 вересня Червона Армія ступила на територію Західної України і Західної Білорусії і протягом кількох днів визволила спід влади чужоземців своїх єдинокровних братів — білорусів та українців.

22 жовтня 1939 року на території Західної України відбулися вибори до Народних Зборів. Усі громадяни Західної України, які досягли 18 років, незалежно від їх расової, національної приналежності, віровизнання, освіти, соціального походження, майнового стану і колишньої діяльності, мали право обирати і бути обраними до цих Зборів. Вибори відбувалися на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні. Це був дійсно всенародний, вільний плебісцит. Само населення Західної України мало вирішити свою долю. Результати плебісциту показали волю Західної України. З 4 776 275 виборців брали участь у виборах 4 433 997 чоловік, тобто 92,83% виборців. За кандидатів, виставлених у ці Збори селянськими комітетами, тимчасовими

врядуваннями, зборами робітничої гвардії, робітників, інтелігенції, було подано 90,93% всіх голосів (4 032 154).

26—28 жовтня у стародавньому українському місті Львові відбулися Народні Збори. Вони одностайно проголосили встановлення радянської влади на всій території Західної України і ухвалили просити Верховну Раду Союзу РСР „Прийняти Західну Україну до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік, включити Західну Україну до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки з тим, щоб возз'єднати український народ в єдиній державі, покласти край віковому розз'єднанню українського народу“. 1 листопада того ж року Верховна Рада СРСР (на V Сесії) постановила задовольнити це прохання і „включити Західну Україну до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік з возз'єднанням її з Українською Радянською Соціалістичною Республікою“. 14 листопада в столиці України— Києві на III позачерговій Сесії Верховної Ради УРСР був одностайно прийнятий закон про включення Західної України до складу УРСР.

В 1940 році спід ярма румунських загарбників були визволені землі Бессарабії і Північної Буковини. 2 серпня Верховна Рада СРСР на своїй VII Сесії задовольнила про-

ханья представників Бесарабії і Північної Буковини про включення Північної Буковини і населених українцями Хотинського, Аккерманського та Ізмаїльського повітів Бесарабії до складу УРСР.

Ці акти 1939—1940 років були здійснені завдяки керівництву партії більшовиків, завдяки мудрій політиці великого Сталіна. Український народ возз'єднався у своїй єдиній державі — УРСР, складовій, невід'ємній частині СРСР.

* * *

22 червня 1941 року Гітлер кинув свої розбійницькі орди на Радянський Союз, намагаючись поневолити великий радянський народ. В плани Гітлера входило і захоплення Радянської України. Як відомо, Гітлер сподівався, що між народами Радянського Союзу почнеться боротьба, що Радянський Союз розпадеться. Проте, український народ, як і інші народи нашої країни, залишився вірним рідній батьківщині — СРСР.

Уже майже три роки точиться війна за свободу, честь і незалежність нашої країни. Гітлерові пощастило тимчасово окупувати Україну, але це не зламало українського народу. Увесь наш народ піднявся на захист своєї радянської батьківщини. Партизанська

